۱.عنوان: آسیب ها و موانع همدلی و همزبانی از دیدگاه امام علی (ع)

نگارنده: مهناز شریفی[۱]

۲. چکیده

از آنجا که دستیابی به بهترین جامعه و شناخت اصول و مبانی آن، از اساسی‌ترین اهداف شریعت الهی و تلاش انسان‌های صالح در میدان اندیشه و عمل بوده است و ریشه‌ی بسیاری از انحراف ها و آسیب‌های اجتماعی، ناشی از عدم رعایت اخلاق است که دامنه‌ی اثرگذاری آنها بسیار گسترده است. آفت‌هایی چون هرج و مرج شغلی و اجتماعی، باج‌خواهی و امتیازطلبی، عدم توجّه به نهادینه کردن آزادی‌های سازنده و قانونمند، بی‌توجّهی به عدالت و ظلم و بی‌مهری با مردم و خط‌کشی‌های نامربوط، بی‌انصافی و نادیده گرفتن مظلومان، عدم وجود اعتذار هنگام اشتباه، بی‌توجّهی به عامّه‌ی مردم به همراه خشنودسازی خواص و پیمان شکنی، ضیق صدر، خیانت، ظلم، تندخویی، سخن چینی، تملق و چاپلوسی، استبداد رای، خودفراموشی، قانون گریزی، جهل و تقلید کورکورانه و... از مهم‌ترین آسیب‌های اخلاقی محسوب می شود ؛ سخنان امام علی(علیه السلام) در خصوص بازشناسی آسیب‌های اخلاقی، سیاسی و اجتماعی در جامعه‌ی دینی، با توجه به رویکرد و عملکرد دینداران، حاکی از شدت آسیب‌پذیری جامعه از عواملی است که حضور اخلاق را در ارکان مختلف زندگی فردی یا اجتماعی، ناکارآمد جلوه داده است، تحقیق حاضر به روش توصیفی و با استفاده از شیوه کتابخانه‌ای جمع آوری شده و هدف از آن بررسی و شناخت« آسیب ها و موانع همدلی و همزبانی از دیدگاه امام علی (ع)» و تلاش در جهت رفع آنها می‌باشد؛ از آنجا که عمل به اندیشه‌ها و فرامین معصومین همیشه انسان و جامعه‌ی انسانی را از نابودی باز می‌دارد ضروری است به این موضوع پرداخته شود.

۲,۱- واژگان کلیدی: آسیب، موانع، همدلی، همزبانی، دیدگاه امام علی (ع).

[۱]. سطح ۲ مدرسه جوادالائمه (ع) آبدانان؛ sharifi_m۱۱@yahoo.com.

۳. مقدمه:

اصولا هر نظام سیاسی ممکن است پس از شکل‌گیری با آسیب‌های مختلف مواجه گردد که نه فقط از کارایی آن می‌کاهند، بلکه رفته رفته اساس آن را تهدید می‌کند؛ از این رو لازم است درباره جامعه و حکومت به آسیب شناسی پرداخت.

امام علی(علیه السلام) یکی از اهداف بنیادی دین را رویکردِ اخلاقی و فضیلت محور در تدبیر امور و اداره ی ارکان مختلف زندگی می داند. در خط مشی سیاسی امام علی(علیه السلام)، پای بندی به ارزشهای اخلاقی و تحقق حاکمیت دینی، به مفهوم حقیقی آن، جلوه‌ای برجسته دارد. از آنجا که نهج البلاغه محصول چالش‌های فکری-عملی حکومت امام علی(علیه السلام) بوده و سیمای اخلاق راستین دینی و ارزشهای معنوی و انسانی در آن، به طور دقیق انعکاس یافته ، بازیابی آن از منظر آسیب شناسی ، ضروری است. و دستیابی به آن، دستاوردی ارزنده در جهت پاسداری از ارزشهای اخلاقی- دینی است.

در شرایط امروزی، با برقراری جمهوری اسلامی، یافتن الگوهای ارزشی و اخلاقی برای اداره‌ی جامعه، در تمام ابعاد، نیاز قطعی است. تا از یکسو توانایی دین را در اداره‌ی جامعه اثبات کند و از سوی دیگر با ترسیم چارچوب کلی اخلاق اسلامی، آسیب‌ها و آفت‌هایی که می‌تواند نظام جامعه را به چالش بکشاند، شناسایی کرده و با ارائه راهکاری شایسته به مقابله با آن برخیزد.

گرچه این آسیب‌ها در نظام های مختلف می‌تواند گوناگون باشد، اما در این نوشتار با توجه به سخنان حضرت علی (علیه السلام) در خطبه‌ها، نامه و حکمت‌های نهج البلاغه مهم‌ترین آسیب‌هایِ اخلاقی که همدلی و همزبانی را در نظام دینی با چالش مواجه می کند، از جمله جامعه و حکومت اسلامی را تهدید می‌کند مورد بررسی قرار داده؛ تا به واسطه‌ی آن نظام‌های الهی از یورش آن آسیب‌ها مصون مانده و رهاورد نهضت‌های انبیاء و اولیاء، استمرار و گسترش یابند.

تعاریف و مفاهیم

آسیب: منظور از آسیب یا آفت در مسائل اجتماعی، ظهور عیب و نقص و خروج از وضع طبیعی و پیدایش تباهی است؛ چنانکه آسیب یا معادل آن، آفت در زبان عربی، به معنای عامل تباه کننده‌ای است که به چیزی اصابت کند.[۱] آسیب‌شناسی مفهومی نظری است که همواره باید نسبت به یک عامل دیگر، مانند وضع موجود، وضع مطلوب، یا انتظارات آرمانی بررسی و شناخته شود، به طور کلی باید چارچوبی عام، برای «مطلوبیت» و سنجش انحراف از معیار در نظر گرفت. از این رو، چون تقوای الهی و زمینه سازی برای تحقق آن و نیز احیای مکارم اخلاق از اصلی‌ترین اهداف پیامبران به شمار می رود.[۲] در اینجا به آسیب‌شناسی این موضوع می‌پردازیم.

امام علی(علیه السلام) در این زمینه چنین می فرمایند: « مبادا اخلاق نیک را درهم شکنید و آن را دگرگون سازید».[۳]

از دیدگاه امام علی(علیه السلام) کرامتهای اخلاقی موجب برتری و والایی شأن انسان‌ها است. و می‌فرماید: « بر شما باد مکارم اخلاق که آن سبب والایی است».[۴]

موانع

مانعه ؛ جِ. مانع؛ بازدارنده وجلوگیری کننده، عایق، منعه و موانع جمع. در اصطلاح منطق : دو امر که اجتماع آن دو ممکن نیست.[۵]

همدلی

اتفاق، سازگاری، وفاق ، همراهی، یکرنگی، یگانگی.

---

[۱]. «الافه عرض مفسد لما اصاب من شیء»؛ خلیل بن احمد، فراهیدی،العین، ج. ۱،ص. ۹۰.

[۲]. محمد باقر، مجلسی، بحارالانوار، ج. ۶۷،ص.۵۹.

[۳]. «ثم ایاکم و تهزیع الاخلاق و تصریفها»؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶.

[۴]. «علیکم بمکارم الاخلاق فانه رفعه»؛ محمد باقر، مجلسی، بحارالانوار، ج. ۵۳، ص. ۷۸.

[۵]. حسن ، عمید، فرهنگ عمید، ص.۸۲۵.

همزبانی

همدردی، زبان همدیگر را فهمیدن.[1]

۴. آفات و آسیب‌های همدلی و همزبانی از منظر امام علی (ع)

۴-۱- تفرقه و گسستگی اجتماعی:

یکی از عواملی که به بنیان‌های ثبات یک سیستم لطمه وارد می‌سازد و استمرار آن را دچار مشکل می‌کند؛ و ثبات و تعادل جامعه و حکومت را خدشه‌دار می‌سازد، تفرقه و گسستگی اجتماعی است.

تفرقه؛ محصول قواعد و هنجارهای غیرعادلانه حاکم بر جامعه یا وجود بی‌هنجاری(انومی) در جوامع است. انومی به معنای فقدان همبستگی در یک جامعه است که موجب کشمکش اجتماعی و سرگردانی فردی و منازعه برای قدرت و ثروت می‌شود. وقتی نیروهای گسستگی بر عوامل همبستگی چیره شوند و پیدایش وجدان مشترک به کندی صورت گیرد، رفتار اجتماعی ناشی‌از وضعیت انومی افزایش می‌یابد وکشاکش و ستیز اجتماعی رخ می‌نمایاند.

دورکهایم در حقیقت میان خشونت، جنایت، کج رفتاری اجتماعی و رفتار سیاسی جمعی سنخیتی مشاهده می‌کند و همه آنها را برخاسته از آسیب خطرناک تفرقه و گسستگی اجتماعی می‌داند. [2]

هشدار علی(علیه السلام) در خطبه قاصعه به اجتناب از تفرق و تشتت ملت از همین آسیب اجتماعی حکایت دارد. امام علیه السلام پس از بیان اینکه تاریخ به عنوان یک منبع شناخت تجربی از ضابطه و قانون برخوردار است، قوانین حاکم بر آن را ثابت و قابل تطبیق بر موارد مشابه می‌داند و رمز تداوم عزت و عظمت جامعه و حکومت را در رابطه مستقیم با رعایت دقیق این قوانین می‌داند و می‌فرماید: « لازمه عزت و سربلندی یک جامعه و حفظ شؤون اجتماعی یک ملت، دوری از تفرقه و گسستگی و اهتمام به اتحاد و همبستگی است. [3]

---

[1]. علی اکبر، دهخدا، لغت نامه دهخدا،ص.۸۹۵.

[2]. حسین، بشیریه، انقلاب و بسیج سیاسی، ص ۴۸ -۵۰.

[3]. «فالزموا کل امر لزمت العزۀ به شانهم... من الاجتناب للفرقه و اللزوم للالفه»؛ نهج البلاغه، خطبه قاصعه.

حضرت در جای دیگر این خطبه، خطر این آسیب را به عنوان اصلی عمومی و قانونی کلی با تاکید بیشتر مورد توجه قرار می‌دهد و همگان را به اجتناب از آن فرا می‌خواند و می‌فرماید: آنچه ستون فقرات یک ملت و یک جامعه را خرد می‌کند و قدرت و توانش را از بین می‌برد، تفرقه، پشت کردن به یکدیگر و عدم یاری همدیگر است. معمولا کشاکش‌های سیاسی نوعی رفتار جمعی هستند که در شرایط فقدان همبستگی و وجدان جمعی پدید می‌آیند و جامعه را از توسعه در ابعاد گوناگون باز می‌دارند.

امام علیه السلام می‌فرماید: حفظ همبستگی و اتحاد در راه حق، هر چند ناخوشایند شما باشد، از اختلاف کلمه و جدایی طلبی در مسیر باطل، که مورد پسند واقع گردد، بهتر است و به طور قطع خداوند در گذشته و آینده جهان هیچ ملتی را با تفرقه و گسستگی به سعادت و رفاه نرسانده و نخواهد رساند.[1] در تبیین بیشتر این آسیب اجتماعی، امام در خطبه ۲۵ نهج البلاغه تصریح می‌کند که قانون مذکور چنان عام و قطعی است که حق با تفرقه و گسستگی شکست می‌خورد و باطل با اتحاد و همبستگی به پیروزی می‌رسد: « به خدا سوگند: گمان می‌کنم به زودی آنان (ارتش معاویه) بر شما چیره شوند، چرا که در باطل خود اتحاد و همبستگی دارند و شما در حق دچار تفرقه و اختلاف هستید».[2]

بدیهی است که امام نمی خواهد نقش قدرت نظامی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را در پیروزی و تداوم حیات جوامع و نظام‌های سیاسی و یا در شکست آنها نادیده بگیرد یا نفی کند، بلکه مقصود، بیان نقش بنیادی و اصیل «اتحاد و اختلاف» در تداوم و شکست به عنوان اصلی کلی و سنت لایتغیر الهی است. [3] در سایه اتحاد، همدلی و همبستگی، دیگر موفقیت ها نیز به دست می‌آید؛ اما به دنبال تفرقه و گسستگی، موفقیت‌های موجود هم از دست

---

[1]. « و اجتنبوا کل امر کسر فقرتهم اوهن منتهم من تضاغن القلوب و تشاحن الصدور و تدابر النفوس و تخاذل الایدی»؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶.

[2]. « و الله لاظن ان هولاء القوم سیدالون منکم باجتماعهم علی باطلهم و تفرقکم عن حقکم»؛ نهج البلاغه، خطبه ۲۵.

[3]. «فلن تجد لسنه الله تبدیلا و لن تجد لسنه الله تحویلا» ؛فاطر، آیه ۴۳.

برای یک شخص ناممکن است. از این‌رو مشورت با متخصصان، برای رسیدن به راه صحیح و اتخاذ تصمیم درست و مصون ماندن از لغزش ضرورت می‌یابد. در صورت خودرأیی، اضمحلال جامعه دینی قطعی خواهد شد؛ چنانکه خودرأیی اشعث بن قیس، فرمانده‌ی سپاه امام علی(علیه‌السلام) در جنگ صفین باعث ایجاد سستی در سپاه امام در مقابل سپاه معاویه شد.[1]

۸-۲-۴- قانون گریزی

رعایت قانون در روابط و مناسبات اجتماعی و اداره‌ی جامعه از اهمیت زیادی برخوردار است. زیرا اگر افراد جامعه نسبت به قوانین و ضوابط اجتماعی بی‌تفاوت باشند، بگونه‌ای مخاطره آمیز شالوده‌ی نظام اجتماعی تهدید و کارکرد و کارآیی آن دچار اختلال جدی می‌شود. پس قانونمندی ضامن بقای نظام اجتماعی و کارکردهای آن است.

امام علی(علیه‌السلام) همواره به قانون‌گرایی و رعایت حدود الهی تأکید داشت و هرگاه کسی را به مسئولیتی می گماشت او را با قوانین و ضوابط کار و مسئولیت، آشنا می‌کرد. قانون‌گرایی ایشان سرانجام مخالفت قدرت‌طلبان را برانگیخت، زیرا آن حضرت هیچ شریفی را بر غیرشریف و هیچ عربی را بر عجمی، برتری نمی‌داد و با بزرگان و سرکردگان قبایل سازش نمی‌کرد و هیچ کس را به هواخواهی خود برنمی انگیخت.[2]

۹-۲-۴- افراط و تفریط

افراط و تفریط از دیگر آسیب‌های اخلاقی است که جامعه ی دینی را- که تمام برنامه هایش براساس اصل اعتدال است- دچار چالش می‌کند. اندیشه‌ی اجتماعی امام علی(علیه السلام) مبتنی بر اصل اعتدال است. ایشان میانه‌روی در امور را جاده‌ی حق و مسیر هدایت می‌داند و می فرماید: راه راست راه میانه است که کتاب باقیمانده (قرآن کریم) و آثار نبوت (سنت حضرت رسول) بر آن (شاهد) است و از آن راه راست؛ سنت و طریقه رسول خدا بیرون می آید و به سوی آن عاقبت امر بازگشت می کند.[3] به تعبیر دیگر، یکی از مهمترین عوامل انحراف و دوری از آموزه های اصیل دینی، افراط و تفریط در امور است».

---

[1]. نصر، ابن مزاحم، وقعه الصفین، ص. ۱۳۷.

[2]. ابن ابی الحدید(معتزلی)، هبه الله، شرح نهج البلاغه، ص.۱۳۷۸/۱۹۷ق.

[3]. « الطریق الوسطی هی الجاده علیها باقی الکتاب و آثار النبوه»؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۶.

۱۰-۲-۴- خودفراموشی

یکی از موارد آسیب‌پذیری نظام اجتماعی در حوزه‌ی اخلاق و خود فراموشی است. قرآن کریم در نکوهش این عمل چنین می‌فرماید: «آیا مردم را به نیکی فرمان می‌دهید و خود را فراموش می‌کنید با اینکه خود کتاب می‌خوانید».[۱] زیرا هدایت مردم و ترویج دین، در گرو آن است که افراد به آنچه می‌گویند عمل کنند و خود نمونه‌های عینی از عمل به آموزه‌های دینی باشند. امام علی(علیه‌السلام) می‌فرماید: و از منکر مرتکبین را نهی کنید و خودتان آن را مرتکب نشوید؛ زیرا شما مأمور شده اید که از منکر نهی نمایید پس از آنکه خود آن را به جا نیاورید».[۲]

[۱]. « أَ تَأْمُرُونَ النّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتابَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ»؛ بقره ، آیه۴۴.

[۲]. « و نهوا غیرکم عن المنکر و تناهوا عنه فانما امرتم بالنهی بعد التناهی»؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۰۵.

۵.نتیجه گیری

در مسیر رشد هر پدیده‌ای ممکن است آسیب‌ها و آفت‌هایی بروز کند و از تحقق یا استمرار آن جلوگیری نماید؛ از این‌رو اگر پدیده‌ای بخواهد ایجاد گردد یا تداوم پیدا کند باید مقتضی آن موجود و مانعش مفقود باشد. موانع همان آسیب‌ها و آفت‌هایی هستند که اگر زدوده نشوند، ادامه حیات آن پدیده را با مشکلات جدی روبه‌رو می‌سازند. جامعه و حکومت اسلامی هم اگر به آسیب‌زدایی و آفت‌زدایی توجه کافی نکند، آسیب‌ها و موانع، حرکت تکاملی و رو به توسعه آن را سد می‌کنند و تحقق اهداف آن را به تاخیر می‌اندازند یا ناممکن می‌سازند. شاید به تعداد اهدافی که هر جامعه و حکومت دنبال می‌کند بتوان آسیب ها و موانع را دید.

اصلاح و فساد جوامع و ملتها به تهذیب اخلاقی وابسته است. نهج البلاغه به مثابه‌ی منشور حاکمیت اخلاق در جامعه، ترسیمی روشن از مکارم اخلاق و نیز سیاست‌های کارآمد در جهت تصحیح و ارتقای عملکرد افراد بر طبق هنجارهای اخلاقی در اجتماع ارائه کرده است؛ طبق سیره علوی تمسک به اخلاقیات و اصول اخلاقی از عناصر وحدت آفرین در جامعه است، که انسان‌ها را با روحیات و صفات مختلف و خواسته‌های متفاوت به وحدت می‌رساند.

آسیب‌های جامعه‌ی دینی در حوزه‌ی اخلاق یا ناشی از روحیات و اخلاق ناپسند افراد جامعه است، مانند: تندخویی، تملق و چاپلوسی، خودخواهی، ضیق صدر و...؛ و یا از عملکرد نادرست آنان سرچشمه می‌گیرد، مانند: استبداد رأی، قانون گریزی، خیانت و... که با توجه به راهکارهای عملی مطرح در نهج البلاغه، هر دو بعد قابل پیشگیری و اصلاح اند.

پیشنهاد اتی جهت تحقق همدلی و همزبانی

- فصل الخطاب قراردادن فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای در تمام مسائل کلان و راهبردی و تبعیت محض از ایشان و اعلام آن به مردم و مسئولان؛

-احترام به عقاید عامه مردم: عموم مردم ایران خواسته‌هایی دارند، اکثرا به دنبال آرامش و امنیت روانی و معیشتی خود و خانواده‌هایشان هستند، که باید به عقاید وخواسته‌های معقول آنها احترام گذاشت؛

- احترام به قومیت‌ها و مذاهب: ایران کشوری است با تنوع قومیتی که حتی در استانها و شهرهای مختلف نیز این تنوع کاملا مشهود است. حال توهین به هر قومیت یا مذهبی امکان ایجاد تنش‌های بزرگ اجتماعی را ایجاد می کند که هزینه‌های سنگینی را برای جامعه به همراه خواهد داشت لذا همه مردم و مسئولان باید به همه قومیت‌ها و مذاهب با احترام رفتار کنند؛

-توجه به نیازهای واقعی مردم: وجود قشر عظیم کارگر و کارمند و افراد جویای کار در این جامعه مشخصا نیازهای واقعی مردم و خانواده‌ها را بیان می‌کنند. مردم به دنبال امنیت معیشتی و کاهش هزینه های زندگی خود هستند و نه مسایل جانبی و غیر ضرور... ؛

- توجه به سبک زندگی اسلامی: زندگی اسلامی، زندگی در بطن اجتماع است که با روابط مستحکم خانوادگی شروع می‌شود و به روابط گسترده اجتماعی مستحکم‌تر می‌گردد. با توجه به فعالیت شدید نهادهای مختلف معاند به تخریب نهاد خانواده و به ویژه کاهش جمعیت، به مرور نهاد خانواده تضعیف می‌گردد و افراد به صورت منزوی در جامعه تنها به دنبال منافع خود خواهند بود و از ملت و دولت دور خواهند شد ؛

- پای بندی مردم و دولت ؛ به قانون اساسی و قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی ؛

-ترویج فرهنگ ایثار با هدف اولویت داشتن مصالح و منافع نظام و عزت ملی و توجه به مسایل اولویت‌دار و نپرداختن به مسایل حاشیه‌ای کم‌ارزش ؛

-توجه به تلاش دشمن در جهت ایجاد اختلافات بین مردم با مردم و مردم با مسئولین و مسئولین با مسئولین و سعی در برنامه ریزی جهت عقیم گذاشتن این برنامه ها ؛

۶.منابع و مآخذ

*قرآن کریم

۱. آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ **غررالحلم و دررالکلم**، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۷ق.

۲. ابن ابی الحدید،(معتزلی) هبه الله، **شرح نهج البلاغه**،تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم، مصر، دارالاحیاءالکتب العربیه، ۱۳۷۸ق.

۳. ابن مزاحم، نصر،**وقعه الصفین**، تحقیق و شرح عبدالسلام و محمد هارون، قم، مکتبه المرعشی النجفی، ۱۴۰۳ق.

۴. بشیریه، حسین، **انقلاب و بسیج سیاسی**، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.

۵. حشمت زاده، محمد باقر، «**انقلاب اسلامی و جمهوریت**»، مجموعه مقالات جمهوریت و انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۷.

۶. جعفری، محمدتقی ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، قم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۲.

۷. دشتی،محمد،**ترجمه نهج‌البلاغه امیرالمؤمنین علی(علیه السلام)**،انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.

۸. علیخانی،علی‌اکبر، **ویژگی‌های جامعه مطلوب ازدیدگاه امام علی(ع)**، فصلنامه دانشگاه اسلامی،ش ۵ ،۱۳۷۷.

۹. عمید، حسن ، **فرهنگ فارسی عمید**،تهران، انتشارات رهیاب نوین هور، چاپ اول، ۱۳۹۵ .

۱۰. فراهیدی، خلیل بن احمد ، **العین**، قم: موسسه میلاد، ۱۴۱۴ق.

۱۱. قرضاوی، یوسف، **مساله فقر از دیدگاه قرآن و مردم**، مترجم: عادل نادرعلی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۳.

۱۲. کلینی، محمدبن یعقوب، **الکافی**، ج. ۲، تصحیح علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۸ق.

۱۳. محمدی ری شهری، محمد ،**رمز تداوم انقلاب در نهج البلاغه** ، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۹.

۱۴. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج. ۱۵،تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۲ش.